

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Валентин НЕДІЛЬКО

начальник відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів
при виконанні судових рішень
у кримінальних провадженнях
Національної академії прокуратури України,
заслужений юрист України
nedilko-v-g@ukr.net

УДК 343.8

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ,
ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ І СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ**

Одним із головних обов'язків держави є захист її громадян. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тому забезпечення безпеки учасників кримінального провадження можна розглядати як конституційну гарантію держави.

В умовах загострення криміногенної ситуації, посилення організованих форм злочинної діяльності, поширення корупції, терористичних і сепаратистських проявів, незаконного обігу зброї особливо нагальним є питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Адже протиправний вплив на потерпілих, свідків, інших учасників кримінального провадження з боку підозрюваних, обвинувачених, їх родичів, друзів не сприяє об'єктивному досудовому розслідуванню. Тому виникає потреба у створенні ефективної системи гарантій захисту

прав і законних інтересів учасників кримінального провадження

Дослідження цієї проблеми в Україні на монографічному та дисертаційному рівнях започаткували В.С. Зеленецький та М.В. Куркін. Окремі аспекти забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, розглядали такі вітчизняні вчені: В.І. Бояров, В.І. Галаган, В.В. Гевко, Ю.В. Гуцуляк, Н.С. Карпов, В.Т. Маляренко, М.В. Новікова, Т.І. Панасюк, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, А.А. Тимошенко, В.М. Тертишник, О.В. Усенко, Л.М. Шестопалова, С.П. Щерба та інші.

Метою статті є дослідження актуальної і складної проблеми забезпечення безпеки осіб, які перебувають в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Основними міжнародно-правовими актами, що відіграли важливу роль у створенні інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, стали Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [1], а також прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року Декларація основних принципів правосуддя для жертв

злочинів і зловживання владою [2]. У наведених документах прописано права та інтереси громадян, які беруть участь або сприяють кримінальному судочинству, а саме – забезпечення їхньої безпеки.

Зокрема у п. 1 ст. 6 Конвенції зазначено, що преса та відвідувачі можуть бути не допущені до залу засідань протягом усього судового розгляду або його частини з метою захисту конфіденційності особистого життя сторін або у разі потреби, в особливих випадках, коли, на думку суду, привселюдність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Тобто йдеться про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судовому розгляді справи [1].

Основним нормативно-правовим актом України у сфері регулювання питань забезпечення безпеки учасників кримінального провадження будь-якої категорії є прийнятий Верховною Радою України 23 грудня 1993 року Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» з відповідними змінами і доповненнями (Закон).

Зауважимо, що у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України замість звичного терміна «кримінальне судочинство» вживається поняття «кримінальне провадження», тому в цій статті будемо використовувати останнє. У зв'язку з цим назва Закону та його положення також потребують внесення змін.

У статті 1 Закону зазначено, що під забезпеченням безпеки слід розуміти здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Метою цих заходів є створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [3].

Згідно зі ст. 2 Закону право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають:

1) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопо-

рушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; 2) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; 3) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; 4) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5) представники юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 6) персонал органу пробації; 7) свідок; 8) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий. А також члени сімей та близькі родичі зазначених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального провадження [3].

У статті 7 Закону визначено заходи забезпечення безпеки, які застосовують до учасників кримінального провадження, зокрема це: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 9) закритий судовий розгляд.

Разом з тим цей перелік заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не є вичерпним. Так, у ч. 2 ст. 7 Закону зазначено, що з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, які підлягають захисту, передбачено також здійснення інших заходів. З цього приводу В.І. Бояров слушно зазначає, що законодавець не конкретизує ці заходи, але залежно від обставин справи надає право вжиття додаткових заходів безпеки, забезпечення більш сприятливих умов та зміни поряд-

ку їх здійснення як за клопотанням особи, яку взято (яку беруть) під захист, так і за ініціативою органів, які приймають рішення щодо забезпечення безпеки цієї особи, та органів, перед якими поставлено завдання щодо здійснення таких заходів. У будь-якому випадку застосування додаткових заходів забезпечення безпеки не повинно порушувати законних прав учасників кримінального судочинства та інших громадян, а також мусить бути цілком безпечним для оточуючих [4, с. 88].

Окремо законодавець передбачає порядок забезпечення безпеки осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби. Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону їх безпека забезпечується перш за все такими загальними заходами: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) заміна документів та зміна зовнішності; 3) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 4) закритий судовий розгляд. Винятки обумовлюються вимогами режиму тримання.

Додатково до цих осіб можуть застосовуватися такі заходи:

а) переведення до іншої установи виконання покарань чи слідчого ізолятора або в інше місце із спеціальним режимом тримання;

б) окреме тримання.

Проте зміна запобіжного заходу, виду установи виконання покарань чи режиму відбування покарання повинні здійснюватися з додержанням вимог, передбачених чинним кримінальним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством [3].

Забезпечення безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах передбачає вжиття таких заходів щодо осіб, взятих під варту, та засуджених, у тому числі й тих, які беруть участь у кримінальному провадженні.

На відомчому рівні ці питання урегульовує розроблений відповідно до чинного законодавства Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, затверджений

наказом Міністерства юстиції України 25 квітня 2017 року № 1408/5 (Порядок забезпечення безпеки осіб, взятих під варту, та засуджених).

Приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, взятих під варту та засуджених, які беруть участь у кримінальному провадженні та тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, зазначені у ч. 2 ст. 20 Закону і ними можуть бути: а) заява учасника кримінального провадження, члена його сім'ї або близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки щодо зазначеної категорії осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну.

Оскільки у практичній діяльності трапляються ситуації, коли злочинний намір помсти, фізичного або психічного впливу не має зовнішнього чи матеріального прояву, залишаючись лише у свідомості або тієї особи, яка вчинила протиправне діяння, або її співучасників, то слушною є думка Л.В. Брусніцина, який пропонує розглядати як підставу для застосування заходів забезпечення безпеки щодо особи, яка бере участь у кримінальному провадженні, не тільки заборонені кримінальним законом діяння стосовно неї, а й інші дії, якщо їх здійснюють з метою примусити цю особу відмовитися від наміру сприяти розслідуванню, припинити таке сприяння або задля помсти за вже здійснене нею сприяння [5, с. 33].

Відповідно до ст. 3 Закону органи, які забезпечують безпеку, поділяються на дві основні категорії: 1) органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки; 2) органи, які здійснюють заходи безпеки. Рішення про застосування заходів безпеки стосовно осіб, взятих під варту, та засуджених, які беруть участь у кримінальному провадженні та тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, приймається слідчим, прокурором,

судом, органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність [3].

Разом з тим відповідно до п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК України такі рішення можуть прийматися і слідчим суддею, якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб [6].

Натомість орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, відповідно до п. 2 ст. 22 Закону в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно, зобов'язані прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки [3].

Рішення зазначені органи оформлюють мотивованою постановою чи ухвалою і передають її для виконання оперативним підрозділам установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які є органами, що здійснюють заходи безпеки. Зазначені рішення є обов'язковими для виконання незалежно від того, у провадженні якого органу перебуває кримінальне провадження. Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 380 КК України

За наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці осіб, взятих під варту, або засуджених, які беруть участь у кримінальному провадженні, відомостей про кримінальне правопорушення, Порядок забезпечення безпеки осіб, взятих під варту, та засуджених, зобов'язує чергового помічника начальника слідчого ізолятора, установи виконання покарань або особи, яка виконує його обов'язки, надіслати цю заяву (повідомлення) до відповідного правоохоронного органу для прийняття рішення у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом [7]. Зауважимо, що у разі направлення заяви (повідомлення) до слідчого судді, суду – її спрямовують до відповідного органу до-

судового розслідування для початку досудового розслідування.

У разі прийняття рішення про застосування заходів безпеки до осіб, взятих під варту, або засуджених, які беруть участь у кримінальному провадженні, за мотивованою постановою начальника слідчого ізолятора, установи виконання покарань або особи, яка виконує їх обов'язки, санкціонованої прокурором, ці особи поміщаються до дисциплінарного ізолятора, приміщення камерного типу (одиначної камери), карцеру, а також переводяться до іншого слідчого ізолятора або установи виконання покарань. Слід зазначити, що поміщення у таких випадках неповнолітніх до дисциплінарного ізолятора та карцеру не допускається.

Начальник слідчого ізолятора або установи виконання покарань, де знаходиться особа, взята під варту, або засуджена, яка бере участь у кримінальному провадженні і щодо якої здійснюються заходи безпеки, зобов'язаний встановити перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози. Про вжиті заходи безпеки та їх результати він інформує слідчого, прокурора, суд, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, а також слідчого суддю, якщо рішення про застосування заходів безпеки приймалось ним.

У слідчих ізоляторах та установах виконання покарань заходи безпеки можуть здійснюватися і щодо засуджених, які не беруть участі у кримінальному провадженні. Право засуджених на особисту безпеку додатково гарантується також положеннями ст. 10, ч. 3 ст. 50, ч. 1 ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України) [8]. Натомість у нормах Закону України від 30 червня 1993 року № 3352-ХІІ «Про попереднє ув'язнення» відсутні положення, які б гарантували взятим під варту та засудженим особам право на особисту безпеку.

Згідно з ч. 2 ст. 10 КВК України при виникненні загрози безпеці засуджений має право звернутися із заявою до будь-якої

посадової особи органу, слідчого ізолятора чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. Посадова особа, яка отримала заяву (повідомлення), повинна негайно доповісти про це начальнику слідчого ізолятора або установи виконання покарань та черговому помічнику начальника слідчого ізолятора або установи виконання покарань або особі, яка виконує його обов'язки.

Доречно зазначити, що приводом для вжиття заходів безпеки може служити не лише заява засудженого, а й отримана оперативна та інша інформація про наявність загрози життю, здоров'ю засудженого, що випливає із ч. 2 ст. 20 Закону. З огляду на це необхідно внести відповідні зміни у ст. 10 КВК України.

Насамперед після отримання заяви або повідомлення про загрозу безпеці засудженого начальник слідчого ізолятора або установи виконання покарань зобов'язаний вжити невідкладні заходи щодо забезпечення особистої безпеки засудженого, перевести його в безпечне місце. Здійснити протягом не більше трьох діб перевірку заяви чи повідомлення, за результатами якої прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки, про що повідомити заявника.

З урахуванням конкретних обставин загрози безпеці засудженого таке рішення може бути прийнято і негайно. А тому в контексті викладеного викликають зауваження положення п. 3 розділу 3 Порядку забезпечення безпеки осіб, взятих під варту, та засуджених в частині, що зобов'язують посадову особу у строк не більше трьох діб провести перевірку і ще протягом трьох діб прийняти рішення [5]. По-перше, це положення суперечить загальним нормам, викладеним у п. 2 ст. 22 Закону [3]. По-друге, у таких питаннях зволікання у прийнятті рішень недопустимі.

До зазначеної категорії засуджених застосовуються заходи, як і щодо взятих під варту та засуджених у зв'язку з їх участю у кримінальному провадженні: ізольоване тримання та переведення в іншу установу виконання покарань.

Засудженим під час ізолюваного тримання забезпечуються ті самі права та обов'язки, які вони мали до ізоляції.

Коли є підстави вважати, що ізольоване тримання не забезпечить особистої безпеки особі, вона переводиться до іншої установи. Визначення слідчого ізолятора або установи виконання покарань для подальшого відбування покарання засудженого здійснюються відповідно до Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення [9] та Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісії слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення [10].

Разом із тим у зазначених положеннях не прописуються порядок та ті особливості, яких необхідно дотримуватись при переведенні в іншу установу виконання чи слідчий ізолятор осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки.

Рішення про відмову в застосуванні заходів безпеки може бути оскаржено заявником прокурору, до відповідного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України та суду.

Безумовно, ефективність забезпечення безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах залежить і від рівня взаємодії між адміністрацією та територіальними правоохоронними органами щодо обміну інформацією про стан та джерела загроз безпеці, проведення відповідних заходів безпеки. З цієї метою виникає потреба у прийнятті спільних міжвідомчих нормативно-правових доку-

ментів, у яких повинні бути передбачені основні напрями взаємодії.

Проведене дослідження та реалізація висловлених за його результатами пропо-

зицій сприятимуть підвищенню ефективності заходів забезпечення безпеки осіб, які перебувають в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою: ухвал. Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
4. Бояров В.І. Коментар до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року / В.І. Бояров, Л.Б. Ільковець, Т.І. Грузінова та ін. // Законодавство України: наук.-практ. коментарі. – К., 2002. – № 1. – С. 76–130.
5. Брусницын Л.В. Проблемы формирования российского законодательства о защите лиц, содействующих уголовному правосудию / Л.В. Брусницын // Государство и право. – 2004. – № 2. – С. 32–40.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>
7. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 25 квітня 2017 року № 1408/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17>
8. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
9. Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: наказ Міністерства юстиції України від 27 лютого 2017 року № 680/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17>
10. Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: наказ Міністерства юстиції України від 27 лютого 2017 року № 680/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0266-17>

Валентин НЕДІЛЬКО

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ

Розглядаються особливості законодавчого забезпечення безпеки осіб, які перебувають в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Визначено недоліки законодавчого вре-

гулювання заходів безпеки, запропоновано шляхи підвищення рівня ефективності у здійсненні заходів безпеки.

Ключові слова: заходи безпеки; забезпечення безпеки осіб; кримінальне провадження; установи виконання покарань; слідчі ізолятори.

Валентин НЕДИЛЬКО

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЦ, КОТОРЫЕ НАХОДЯТСЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ И СЛЕДСТВЕННЫХ ИЗОЛЯТОРАХ

Рассматриваются особенности законодательного обеспечения безопасности лиц, которые находятся в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах. Определены недостатки законодательного урегулирования мер безопасности, предложены пути повышения уровня эффективности в осуществлении мер безопасности.

Ключевые слова: меры безопасности; обеспечение безопасности лиц; уголовное производство; учреждения исполнения наказаний; следственные изоляторы.

Valentyn NEDILKO

ENSURING THE SECURITY OF PERSONS HELD IN CORRECTIONAL FACILITIES AND REMAND CENTERS

The article touches upon the issue of legislative ensuring the security of persons held in correctional facilities and remand centers. The author outlines the legal loopholes in ensuring security measures and suggests ways to improve their efficacy.

Keywords: security measures; ensuring the security of persons; criminal proceeding; correctional facilities; remand centers.

